

Güllələnmiş generallar

GENERAL YADİGAROV QARDAŞLARI

Şamistan NƏZİRLİ

(Əvvəli ötən sayımızda)

1877-ci il iyunun 6-da döyüşən ordu korpusunun tərkibində Qafqaz - Türkiyə sərhədlərinə ezam olunan general İsrafil bəyin süvari korpusu İqdir, Sərdarabad, Arpaçay, Kürəkdərə və Qars uğrunda döyüşlərdə qəhrəmanlıq nümunəsi göstərir.

Nizami orduda əlli illik xidmətlərinə görə İsrafil bəy Yadigarov 1883-cü il aprelin 14-də general - leytenant rütbəsi alır. Həmin ili istefaya çıxır, ona aldığı maaş saxlanılmaqla ömrünün axırına kimi general formasını gəzdirmək hüququ da verilir.

Rusiya Mərkəzi Hərbi Tarix Arxivindən aldığımız rəsmi sənəddə general-leytenant İsrafil bəy Mustafa bəy oğlu Yadigarov məxsus "Xidmət dəftərcəsi"ndə onun döyüş yolu, ailə vəziyyəti, təltif olunduğu orden və medallar təfəsilatı ilə göstərilir.

Sənəddə qeyd olunur ki, şərəfli bəylər nəslindən olan İsrafil bəy Gürcüstanın Tiflis quberniyasının zadəgan ailəsindəndir. Dini müsəlmandır.

İsrafil bəy ilk dəfə 1848-ci ildə üçüncü dərəcəli "Müqəddəs Anna", 1854-cü ildə ikinci dərəcəli "Müqəddəs Anna", 1856-cı ildə ikinci dərəcəli "Müqəddəs Stanislav" (imperator tacının təsviri ilə birgə), 1859-cu ildə ikinci dərəcəli "Müqəddəs Anna" (imperator tacının təsviri və qılıncla birgə), 1860-cı ildə "İyirmi illik qüsursuz xidmətinə görə" medalı ilə, 1863-cü ildə müsəlmanlar üçün təsis olunmuş dördüncü dərəcəli "Müqəddəs Vladimir", 1869-cu ildə üçüncü dərəcəli "Müqəddəs Vladimir", 1877-ci ildə müsəlmanlar üçün təsis olunmuş birinci dərəcəli "Müqəddəs Anna" ordenləri ilə və üstü "İgidliyə görə" yazılı gümüş, Krım müharibəsindəki qəhrəmanlığına görə açıq rəngli xatirə medalları ilə təltif olunmuşdur.

Sənədlərdə o da qeyd olunur ki, general - leytenant İsrafil bəy Yadigarov Borçalı qəzasının Təkəli kəndində iki mərtəbəli dədə - baba mülkə (qardaşları ilə birgə) və Tiflis şəhərində daşdan tikilmiş, hər bir şərəti olan mənzilə malikdir. Bir neçə mağaza, bağ və Qırmızı Körpü yanındakı Xorpuxis-Saneli, Kazıux-Kalone, Çələbli, Körpülü, Ənvəli və Loris - Aqek kəndləri və iki min desyatin torpaq sahəsi generala məxsusdur.

Ailə tərkibi: generalın həyat yoldaşı rotmistr İsmayıl bəy Vəzirovun qızı Səidə xanımdır. General - leytenant İsrafil bəy yeddi övlad atası olub. Birinci oğlu Rəhim bəy 1845-ci il oktyabrın 10-da, Kərim bəy 1854-cü il yanvarın 21-də, Məmməd bəy 1855-ci il avqustun 25-də, Həsən bəy və Hüseyn

bəy 1856-cı il oktyabrın 8-də (ekiz olublar), qızları: Səkinə xanım 1843-cü il martın 27-də, Xeyranisə xanım 1850-cü il dekabrın 23-də anadan olub. Həyat yoldaşı və uşaqları İslam dininə etiqad ediblər.

İstefaya çıxan general-leytenant İsrafil bəy ömrünün sonuna kimi Tiflis quberniyasında ikinci şöbənin bəyşöbə münəşifi, yəni kəndlilərlə mülkədarlar arasında törəyən torpaq mübahisələrinin qaydaya salan şöbənin rəisi vəzifəsində çalışmışdır.

General İsrafil bəy 1884-cü il fevralın 6-da vəfat etmişdir. Həmin il "Kafkaz" qəzeti (№ 99-da) belə bir elan vermişdir: "Fevralın 6-da istefada olan general-leytenant İsrafil bəy Yadigarov vəfat etmişdir. Oğlanları yaxın qohum və tanışlardan xahiş edir ki, fevralın 8-də saat 12-də dəfndə iştirak etsinlər. Cənazə generalın Voronov küçəsindəki şəxsi mülkündən götürüləcək. Dəfn Tiflisdəki müsəlman qəbiristanlığında olacaq".

* * *

General-leytenant İsrafil ağa Yadigarov böyük dramaturqumuz Mirzə Fətəli Axundovla yaxın dost və qonşu olub. Axundovun nəvəsi Mahmənzər xanım Qacarin xatirələrindən məlum olur ki, 1878-ci il martın 10-na keçən gecədən həyatının son dəqiqələrini yaşayan Mirzənin yanına qohum-əqrəbası, əziz dostları yığışib. Can verən Mirzə Fətəlinin yatağı yanında dərin və ağır sükuta gedən qonşusu general İsrafil bəy Yadigarov kədərlə soruşub:

- Mirzə, Siz nə sayaq dəfn olunmağınızı istərdiniz?

Bütün dinləri puç və əfsanə hesab edən Mirzə Fətəli birbaşa verilən bu sualdan ölüm ayağında belə sarsılmayıb. Görünür, o, ağılı, huşunu hələ itirməyibmiş. Son qüvvəsini toplayan Mirzənin kədərli çöhrəsində zəif, titrək bir gülüş duyulub. Sonra onun sərt və möhkəm cavabı eşidilib:

- Siz bilirsiniz ki, mən heç bir dinə inanmıram. Ölülərin əziyyətindən dirilərin necə xilas olduqlarının mənim üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur. İstədiyiniz kimi dəfn edərsiniz.

NƏSLİN KEÇMİŞİNDƏN...

Çoxlu qoşunkeşlik və mütəmmadi müharibələrin yaratdığı xarabalıqlara baxmayaraq, onlardan (azərbaycanlılardan - Ş.N.) bir çoxu özünün elm və döyüşlərdə göstərdiyi hünəri ilə bütün dünyada şöhrət qazanmışdır. Onlar hər bir əsrdə, hər bir ölkədə hörmətli və inanılmış kimsələr olmuşlar.

Abbasqulu ağa Bakıxanovun "Gülüstanı-İrəm" əsərindən

İllər nə qədər amansız və sərt olsa da, bu əsilzadə nəslin oğullarının əvəzsiz xidmətinə nə hafizəmizdən silə biliblər, nə də tarixin yaddaşından.

1879-cu ilin noyabr ayında general İsrafil bəy Yadigarov "Ziya" qəzetinin nəşrinə maddi yardım göstərir və yeni il üçün qəzetin ilk abunəçilərindən biri olur. O, Mirzə Hüseyn Əfəndi Qayıbovu, Şərabçı oğlunu, Hafiz Əfəndizadəni, Xəlil Ağazadə və Hacı Molla Əfəndizadəni də bu xeyrixah işə qoşulmağa dəvət edir.

Məşhur şərqşünas-alim V.Dmitriyev 1864-cü ildə nəşr etdirdiyi "Koran Maqometa" kitabını xalqımızın görkəmli ziyalı general-mayor İsrafil bəy Yadigarova həsr etmişdir.

"On üçüncü Leyb-Qvardiya İrəvan alayının tarixi" kitabında (1895-ci il nəşri) unter-zabit Ağabəy Yadigarovun döyüş şücaətindən bəhs olunur. Orada yazılır ki, Ağabəy döyüş başlananda həmişə əsgər-

lərin önündə gedirdi. Bu qoxmaz zabit düşməne qarşı ruh yüksəkliyi ilə vuruşurdu. Təəssüf ki, Ağabəy Yadigarov 1830-cu il iyunun 17-də poruçik rütbəsində ailə vəziyyətinə görə istefaya çıxmalı olub.

1827-ci il 6 oktyabr tarixli Əlahiddə Qafqaz korpusuna məxsus sənəddə göstərilir ki, əla döyüş qabiliyyətinə malik zabitlər sırasında gürcü knyaz və zadəganlar süvarisində xidmət edən Borçalı dairəsindən ağalığ nəslinin nümayəndəsi poruçik Paşa ağa Vəli bəy oğlu Yadigarov general Paskeviç tərəfindən təltif olunub.

Tariximizin müxtəlif qatlarında Yadigarov nəslinin oğlanlarının layiqli izi var.

Əvəzsiz tarixçimiz Abbasqulu ağa Bakıxanov məşhur "Gülüstanı-İrəm" əsərində Yadigarovlar nəslinin ulu babasından söhbət açır: "... Fətəli xan, Azərbaycan və, bəlkə də, bütün İran işlərini nizama qoymaq xəyalı ilə Gürcüstan valisi İraklı xanla görüşüb məsləhətləşmək binaşını qoydu. İraklı xan da Sadıq bəy Yadigarovlu səfir sifətilə Fətəli xanın yanına göndərdi. O, qədim valilər nəslindən yadigar qalıb... Onun oğul və nəvələri indi də Tiflisdə yaşamaqdadır. Səfir Sadıq bəy Nuxada (Şəkidə - Ş.N.) xanın hüsuruna gəlib hədsiz lütf və mərhəmətə nail oldu".

Maraqlı tədqiqat əsərlərinin müəllifi, filologiya elmləri doktoru Şurəddin Məmmədlinin "Yadigarovulları" məqaləsi ("Gürcüstan" qəzetinin 6 dekabr 1996-cı il) bu nəslin XVIII əsr dövrünün tədqiqi

Tiflis şəhəri

baxımından qiymətlidir. Müəllif yazır: "Bu nəslin 1701-ci ildə I İraklı, 1707-ci ildə II David, sonralar Anna, Konstantin, II Teymurazdan ağalığ imtiyaznamələri vardır. Sınıq körpüdən bəri kəndlər Yadigarovullarına verilmişdir. O sıradan

Yadigarovlu Mirzə Bağır bəy I İraklı sarayının mustofisi (xəzinadarı), Yadigarovlu Bahadır bəy 1730-cu illərdə gürcü valisinin naib-əşikağasıbaşı, Borçalı mahalında böyük mülk yiyəsi olmuşdu.

...Məhəmməd Sadıq bəy Yadigarovlu Mustafa bəyin oğludur. 1780-ci ildə İraklı Sadıq bəyə, onun oğlanları Ağacan-Mamacana, Mustafa bəyə, Allahverdi bəyə və onların varislərinə Tiflisdə Meydan məhəlləsində məscid yanında beş dükən bağışlamışdı. 1787-ci ildə şahzadə Georginin buyruğu ilə Loridəki Ağöyü kəndi də Sadıq bəyə verilmişdi. Sadıq bəy ora öz rəhbərliyini yerləşdirmişdi. Əsrin axırlarında Sadıq bəyin böyük oğlu Ağacan Baydar sultanı olub, öz elini oraya köçürüb Çələbili obasını qurmuşdu. 1797-ci ildə şah İraklinin Sadıq bəyə, onun oğlanları Ağacana, Mustafaya, Allahverdiyə, İsmayla və onların varislərinə verdiyi imtiyaznamə:

"...Ağa Məhəmməd xan Tiflisi odlara qalayıb virana qoyanda sən bizimləydin və nə qədər bacardın bizə kömək elədin, oğulların Ağacan, Allahverdi bizi Araqvı-yecən bələdlədilər və bizə sadəqətlə xidmət göstərdilər. Tiflis dağıdılan vaxt sən çox şey itirdin, xatırlanan imtiyaznamələri də o vaxt itirdin. Cəni-dillə, sadəqətlə xidmətini nəzərə alıb, həmin imtiyaznamələrin qüvvəsini bərpa edirik və Sınıq körpü əhalisini rəiyyət kimi sənə bağışlayırıq".

1778-ci ilin oktyabrında Tiflisdə ezamiyyətdə olanda akademik Paata Vissarionoviç Ququşvili ilə görüşdüm. Gürcüstanda onu böyük şairimiz Səməd Vurğunun yaxın dostu kimi tanıyırdılar. Söhbətimiz istər-istəməz iki xalqın qədim dostluğundan, yadellilərə qarşı birgə mübarizəsindən düşdü. Paata Vissarionoviç dedi ki, 1795-ci ildə Qacar Tiflisə hücum edəndə Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar da şah ordusuna qarşı şücaətlə vuruşub. Onlardan biri Sadıq bəy Yadigarov oğlu, biri də Xudu bəy Borçalinski idi. Xudu bəy Borçalinski II İraklinin ən yaxın dostu olub. Ən çətin anlarında belə çar Xudu bəyə inanıb. Hətta bir gürcü sərkərdəsini qoşun başçılığından azad edib, onun yerinə Xudu bəyi təyin edib. Bizim gürcü tədqiqatçıları bu hadisəni indi də qeyri-adi bir fakt kimi xatırlayırlar. Xudu bəy də Yadigarovlardandır.

Mən 1929-cu ildə "Gürcü kitabı" (1629-1929-cu illəri əhatə edir) adlı əsərimi yazanda bu fakta arxivdə rast gəldim.

Fərəhləndirici haldır ki, Xudu bəyin qəhrəmanlığı haqqında Gürcüstanə məxsus sənədlərdə və tarixi əsərlərdə iftixarla yazılır.

Gürcü ədəbi nəsrinin yaxşı əsərləri sırasında daxil olmuş Akaki Beliaşvilinin (1903-1961) "Besiki" tarixi romanında xalqımızın iki oğlunun fəaliyyətinə geniş yer verilmişdir. II İraklı dövründə Tiflisə səfər edən dahi şairimiz M.P. Vaqifin diplomatik görüşlərinə və sərkərdə Xudu bəy Borçalının qəhrəmanlığına səmimiyyətlə yanaşmışdır. Əsərin 168 və 178-ci səhifələrində Xudu bəyin qəhrəmanlığını təsvir edən müəllif yazır: "Döyüşdən zəfərlə qayıdan Xudu bəy Borçalı atdan düşüb düşmən sərkərdəsinin kəsilmiş başını çar İkinci İraklinin ayaqları altına atdı".

Xudu bəy Axalsixə yaxınlığında Gürcüstanə soxulmuş ləzgilərlə döyüşdə də böyük rəşadət göstərir. İkinci İraklı Borçalı süvari dəstəsini Qoriyə göndərən ön cəbhə sərdarı rus generalına yazırdı: "Xudu bəy dörd yüz qoçaq müsəlmanla Sizin yanınıza göndərilir. Borçalılar igid, yaxşı və mərd adamlardır".

Hazırda Marneuli şəhərindəki küçələrdən biri Xudu bəy Borçalının adını daşıyır.

(Davamı var)